

De Swaene

GENOOTSCHAP VOOR HEEMKUNDE ANDERLECHT

www.deswaene.be

VOLKSTUINEN

foto : <http://jc.s-r.be>

Toen in 2009 plotseling in de pers allerlei artikelen verschenen rond volkstuintjes die dreigden te verdwijnen in Jette op een perceel grond dat toebehoorde aan de VUB, dachten wij als heemkundige kring er goed aan te doen ook op zoek te gaan naar de historiek van de volkstuinten in eigen gemeente.

Rekening houdende met het feit dat het KADOC (documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving KULeuven), reeds een drietal jaren ervoor een tentoonstelling over de geschiedenis van de volkstuinten gerealiseerd had en een boek gepubliceerd waarin trouwens ook maar heel weinig terug te vinden is rond Anderlecht, wouden wij een lezing organiseren met iemand verbonden aan deze instelling, nl. de heer Roeland Hermans, en van daaruit meer informatie verzamelen over de Anderlechtse toestand.

De lezing kwam er op 27 september 2009 en de heer Hermans was zo vriendelijk om ons toestemming te verlenen wat hij vertelde te verwerken in een algemeen artikel.

Tevens hebben wij ook schriftelijk contact opgenomen met het Verbond van Brusselse Volkstuinten VZW alwaar wij echter van de voorzitter, de heer Cornelis, dienden te vernemen dat ook hij quasi geen informatie heeft over Anderlecht.

Dit alles, samen met gegevens die wij terugvonden in de toestandbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering, opgesteld in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij door de Universiteit Gent in 2007 voor de Vlaamse Regering, brengt ons tot hierna volgend kort artikeltje.

1. Volkstuinten beantwoorden meestal aan de clichés van koterij met blauwe watertonnen, plasticen om vogels te verjagen, in de buurt van spoorwegen en woonblokken waar gepensioneerde mannen in werken, zonder meer.

In de ontwikkelingslanden echter worden volkstuinten gepromoot als een vorm van landbouw en zijn het vaak vrouwen die zich groeperen in stadscoöperaties en telen voor eigen gebruik en een lokale markt (bv. Kinshasa in Congo). In Senegal bv. teelt men ook groenten in bakken, op tafels of op platte daken.

Hier in België werd in 2006 door het Prinses Mathildefonds een prijs uitgereikt aan de VZW La Bobine die in Luik een volkstuint beheert met allochtone vrouwen uit de buurt.

Anderzijds is het zo dat sommige Vlaamse volkstuinten een band hebben met het zuiden. Zo helpt Volkstuintvereniging van Sint-Amandsberg met de inrichting van volkstuinten in Cagayan de Oro, een stad in de Filipijnen. Dankzij hun financiële tussenkomst wordt het terrein aangelegd, de nodige watertoevoer aangebracht en een bergplaats voor materiaal opgetrokken en werden voor het eerste jaar grondverbeteraars en meststoffen aangekocht.

2. Los daarvan moet onderlijnd worden dat volkstuinten niet uitsluitend een Vlaams of Belgisch fenomeen zijn. Ook in de buurlanden komt men ze tegen, maar ook daar vooral in de stedelijke rand, langs spoorwegen, met elk hun eigen geschiedenis.

Samenvattend kan men zeggen dat volkstuinten in feite overal voorkomen en zich altijd maar aanpassen aan gewijzigde omstandigheden zoals verstedelijking, oorlog, het aanbod in de winkels.

Ook in het buitenland ziet men recent meer en meer “zelfoogst boerderijen” ontstaan. In tegenstelling tot een volkstuintje, waarbij de tuinder zijn eigen perceeltje bewerkt en zijn eigen groenten verwerkt, teelt een boer seizoensgroenten en klein fruit op een zelfoogst boerderij waar personen die lid zijn van de coöperatie zelf hun groenten en fruit mogen komen oogsten.

Een voorbeeld hiervan vindt men in eigen land terug in Heverlee waar in 2007 *Het Open Veld* gestart werd en in Gent waar men een gelijkaardig initiatief heeft onder de naam *Wijveld*.

foto : les AmiEs de la Terre / Belgique

3. Wanneer wij ons echter beperken tot België, merken wij dat het fenomeen ontstaan is in de 19de eeuw. De fabrieken draaiden toen op volle toeren en steeds meer arbeiders gingen in de stad wonen, waar ze woonden in kleine huizen en geconfronteerd werden met weinig rechten en armoede.

In Gistel werd een eerste volkstuin georganiseerd in 1862. Daarvoor zal het ook wel al bestaan hebben, doch zonder echte structuur. In Gistel schonk de heer Bortier 72 percelen van elk 7aren aan de Armenzorg, die ze dan ter beschikking diende te stellen van gepensioneerde landarbeiders. De bedoeling was vooral om de plattelandsvlucht tegen te gaan.

In 1896 werd het *Werk van de Akker* opgericht. Het was lange tijd de belangrijkste organisatie die trouwens de stad als uitgangspunt nam en ook actief was in onze gemeente Anderlecht, nl. langs het kanaal met een 30tal tuintjes.

De oprichters ervan waren de heren Leon Gruel (1824-1906) en Joseph Goemaere (1866-1943). De mosterd voor het idee haalden zij uit Frankrijk waar zulke tuintjes reeds twintig jaar bestonden. Het idee was vrij simpel : arbeiders zonder tuin kregen een stuk grond aan de rand van de stad waar ze groenten en fruit konden kweken en zo meer voedsel hadden voor zichzelf en hun gezin. Men dacht dat ze in de natuur gelukkiger gingen zijn en in feite daardoor ook minder mogelijkheden hadden om op café te gaan. Bovendien kwam er nog een politiek aspect bij kijken daar de katholieken, die in feite de initiatiefnemers waren, dit een goed middel vonden tegen het socialisme.

4. Volkstuinen zijn dus niet van onderuit ontstaan. In Anderlecht vond men in die periode ook volkstuintjes in de wijken Scherdemael en Broeck, die samen ongeveer 1,6 ha innamen. Het is echter opvallend dat Anderlecht niet vermeld wordt in oude documenten.

Het was trouwens ook zo dat in Anderlecht geen lokaal comité bestond binnen het Werk van de Akker dat begin 1900 nog eentalig was (*Ligue du Coin de Terre et du Foyer*).

Uit de notulen van de algemene vergadering gehouden in Gent op 19 januari 1902 blijkt inderdaad dat er qua lokale comités in het Brusselse enkel sprake was van Elsene, Vorst, Ukkel, Laken, Schaarbeek, Sint-Joost-ten-Noode en Sint-Jans-Molenbeek.

De Anderlechtse volkstuinen waren dus officieel niet gekend maar men moet toch onderlijnen dat het gehucht Neerpede van oudsher bekend was voor zijn humusrijke beemd- en broekgebieden, waar talrijke familiale groentebedrijven op actief waren en die beter bekend waren als de “boerkozen”.

Gelijkaardige humusrijke gebieden vond men in Vorst, Drogenbos en Ukkel en samen met de Anderlechtenaren waren zij de grote leveranciers van de Brusselse vroegmarkt en de groentenmarkten die in het gewest georganiseerd werden, waardoor zij in feite de Brusselse eretitel “*De Legumenhof van Brussel*” kregen opgeplakt.

Wat er ook van zij, is het overduidelijk dat men ook in Anderlecht heel wat volkstuinen aantrof, die echter ongeorganiseerd waren - op enkele uitzonderingen na - en derhalve niet voorkomen in de notulen en analen die wij terugvinden rond “*Les comités locaux de l'arrondissement de Bruxelles de la Ligue du Coin de Terre et du Foyer*”.

« Des jardins pour cultiver le lien social »
Foto : Mutualité Chrétienne

In het algemeen is het wel zo dat voor de georganiseerde volkstuinen men vaak een cultuurplan (is teeltplan) oplegde (bv. Sint-Niklaas) om tegen te gaan dat men bv. alleen maar aardappelen zou kweken, wat niet zoveel werk vraagt, en men uiteindelijk voorbijstreeft aan de doelstelling om nl. zo veel mogelijk soorten groenten te laten kweken, wat de gezondheid alleen maar kan bevorderen. Bovendien wou men vermijden dat de grond uitgeput raakt.

foto : <http://www.plantaardig.com/>

- In 1930 is men overgegaan tot de oprichting van een eigen tijdschrift genaamd "De Volkstuin" dat thans nog steeds maandelijks verschijnt.

Waar er in het begin niet veel volkstuinen waren, is hun aantal tijdens de 1ste en de 2de W.O. pijlsnel gestegen. Zo hadden in 1945 driehonderdduizend gezinnen een volkstuin, wat natuurlijk een hoogtepunt was maar ook te verklaren door de voedselschaarste in deze periode.

Een kleine vergelijking kan de evolutie van de georganiseerde volkstuinen aantonen :

Jaar	Ha	Families
1896	10	2.000
1914	800	16.000
1918	7.300	180.000
1945	Onbekend	300.000

Wie wat studies maakt rond de Grote Oorlog (1914-1918) zal merken dat ook aan het front er volkstuintjes aangelegd werden, vanaf de winter 1916-1917 die bekend stond om zijn strenge koude.

Na de oorlog verdwenen veel volkstuinten en groeiden de steden snel, waardoor de tuinen plaats moeten ruimen voor nieuwe gebouwen.

Men probeert nu meer en meer structuur te brengen in de volkstuin (o.a. Berchem) zodat het meer als ontspanningstuinen beschouwd wordt. Naast moestuinen ziet men plotseling tuinen met struikjes en bloemen opduiken in het straatbeeld.

foto : <http://www.avoxautre.be>

Later werd de *vzw De Vlaamse Volkstuin* opgericht. Deze beheert thans een aantal volkstuinparken. In Brussel werd dit overgedragen aan het *BIM*. Men richt zich thans tot allochtonen maar ook tot jongeren, gehandicapten en drugverslaafden, zodanig dat de volkstuinten echt een sociaal gegeven geworden zijn.

Het zijn zeker niet alleen nog gepensioneerden die werken in een volkstuin. De interesse is terug toegenomen want er zijn zelfs wachtlijsten.

« Les jardiniers solidaires de l'asbl Ste Walburge »

Foto : Asbl Ste Walburge

6. Echter is het in Anderlecht zo dat er weinig geweten is omtrent de historiek van de volkstuinten en het meer dan duidelijk is dat de gemeente er weinig gronden ter beschikking voor gesteld heeft. Wel heeft Anderlecht een reputatie opgebouwd doordat ze overging tot de oprichting van een tuinbouwschool met een focus op groententeelt, die uitgroeide tot het Provinciaal Tuinbouwinstituut met proeftuin en vestiging thans in Roosdal-Pamel.

Gezien de gemeente al in 2008 een rondetafelconferentie georganiseerd heeft rond het coherent en duurzaam project voor de natuur te Neerpede, kunnen wij enkel maar hopen dat ook zij eindelijk aandacht gaat besteden aan de volkstuinten.

De Vlaamse regering heeft alleszins het nut ervan ingezien. Inderdaad, zowel mevrouw Mieke Vogels als mevrouw Trees Merckx van Goey hebben gevraagd aan de heer Yves Leterme (toenmalig minister-president van de Vlaamse regering en Vlaams minister van institutionele hervorming en landbouw, zeevisserij en plattelandsgebied) naar zijn plannen om volkstuinten te herwaarderen en promotieacties voor deze volkstuintjes tijdens een commissievergadering van april 2007.

Hieruit blijkt dat genoemde minister overgegaan is tot een inventarisatie van de volkstuinten en van daaruit beleidsacties wou opstellen omdat hij voorzag dat de vraag naar volkstuinten zou toenemen naargelang de verdichting van de steden toeneemt. Inderdaad is deze studie verschenen in juli 2007 en kan men eruit afleiden dat in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest er samen iets meer dan 4.600 volkstuinten zijn, verdeeld over 114 volkstuintparken met een totale oppervlakte van 137 ha.

Echter de overgrote meerderheid van volkstuinten is gelegen in de provincie Antwerpen. Bovendien blijkt uit de studie dat 60% van de volkstuintparken gelegen is op gronden die eigendom zijn van een openbaar bestuur, 17% van de NMBS en 20% van private personen of organisaties. Bovendien wordt 53% van de volkstuintparken beheerd door de *vzw De Volkstuin* en 3% voor de *vzw Veld*.

Het is spijtig dat er zo weinig verschenen is rond de volkstuinten in Brussel en dan zeker dat er een totale lacune is van informatie rond volkstuinten in Anderlecht. Dit is zeker nog een te ontginnen terrein, temeer daar het belang van volkstuinten meer en meer erkend wordt en het ook zo is dat volkstuinten reeds lang niet meer alleen bedoeld zijn voor arbeiders al dan niet gepensioneerde. Er zijn thans liefhebbers van alle rangen en standen die tuinieren, onder welke vorm ook, plezierig vinden.

Het is trouwens opvallend dat men af en toe in artikels leest dat bekende mensen zoals o.a. Toos van Lier, kunstenares die schildert en fotocollages maakt, als een geheim plekje de volkstuinten aanreikt die ontstaan zijn op het eilandje tussen de huizen in de Distelstraat te Schaarbeek, vlak bij de spoorwegen. Zij is zeker niet de enige die houdt van volkstuintjes.

Wij kunnen dan ook alleen maar hopen dat in gewestplannen voldoende ruimte voorzien wordt voor de volkstuinten, want nu zijn velen niet geïnteresseerd omwille van het onzeker statuut van het lapje grond waar ze eventueel een volkstuintje willen neerpoten.

tekst : Myriam Van Varenbergh
september 2010

foto : Groente & Fruitencyclopedie © François De Heel

Bronnen :

- Voordracht door de heer Roeland Hermans over volkstuinten voor De Swaene op 27.09.2009
- Schrijven uitgaande van de heer Cornelis, voorzitter van de *Brussels Verbond van Volkstuinen*, van 19.01.2010
- Website : www.hetabcvandevoelkstuin.be
- Persbericht gemeente Anderlecht 15.012.2008 rond Coherent en duurzaam project voor natuursite Neerpede
- Toestandbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering, eindrapport juli 2007 UG, in opdracht Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitor en Studie Vlaamse Gemeenschap
- Commissievergaderingen subcommissie Landbouw-, Visserij- en Plattelandsbeleid, vergadering 20.04.2007 Vlaams Parlement
- Volkstuinen, Een geschiedenis, Yves Segers en Leen van Molle, Leuven 2007